

Araştırma Makalesi

Bir Sultanın Giyiminden Kesitler: Fatma Sultan¹**Gülser Oğuz***

ORCID-Id:0000-0003-3338-5982

Öz

Fatma Sultan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın eşi, III. Ahmet'in de kızıdır. "Lale Devri" olarak adlandırılan dönemin aktörlerinden biridir. Fatma Sultan'ın devleti yöneten birinci ve ikinci kişilerin birinci dereceden yakını olması sebebiyle şaşaaanın ve lüksün merkezinde olduğu malumdur. Yalnız bu makalede, dönemle ilgili literatürde var olan 'lüks ve sefa algısı' üzerinden hareket edilmeyecektir. Çalışmada sadece Fatma Sultan'ın giyim kuşam unsurları üzerinde durulacaktır.

Çalışmanın yapılabilmesi için Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden temin edilen bir defter kullanılacaktır. Defter Fon kodu TS.MA.d., gömlek no 2211 künyesini taşımaktadır. Defter, Fatma Sultan'ın ölümünden sonra hazineye aktarılan eşyalarının listesi kayıt altına alınırken oluşturulmuştur. Defterde giyim kuşam eşyalarının yanında altın, kitap, ev eşyası ve mutfak eşyası yer almaktadır. Bu çalışmada sadece giyim kuşam unsurları üzerinde durulacaktır.

Yapılan incelemede Fatma Sultan'ın giyim unsurlarının temel unsurlar ve yardımcı unsurlar başlıkları altında incelenebileceği görülmüştür. Çalışmanın amacı kullanılan defterin sağladığı veriler ışığında iç giyimden üst giyime kemerlerden takılara Fatma Sultan'ın nasıl giyindiğinin ipuçlarını yakalamaktır. Böylelikle aynı zamanda 18. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı sarayı kadın giyimi hakkında da fikir edinilmiş olacaktır. Çalışma sayesinde alanına katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fatma Sultan, Giyim Kuşam, Lale Devri, Kadın Giyimi

¹ Bu çalışma 2017 yılında yapılan Uluslar arası Lale Devrinde Osmanlı Devleti ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Sempozyumunda sunulan "Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Eşi Fatma Sultan'ın Giyim-Kuşamına Dair İzler" isimli bildirinin genişletilmiş halidir.

* Dr. Öğr. Üyesi, gulseroguz@nevsehir.edu.tr

Cross Sections Of A Sultan's Dress: Fatma Sultan

Abstract

Fatma Sultan is Nevşehirli Damat Ibrahim Pasha's wife, III. Ahmet's daughter too. She is also the daughter of Ahmet. It is one of the actors of the period called 'Tulip Era'. We are aware that Fatma Sultan is in the center of luxury and comfort because first and second people who govern the state are close to first degree. However, this article will not be based on the 'luxury and sense of perception' that exists in the related literature in the period. Only the elements of the clothing of Fatma Sultan will be discussed in the study.

In order to be able to work, a register provided by the Prime Ministry Ottoman Archives will be used. Register Fund code TS.MA.d., shirt no 2211 is carrying the census. Defter, death of Fatma Sultan after the death of the treasure was transferred to the list of items were created. On the back of the clothes are clothing, gold, books, home goods and kitchenware. In this study, only the elements of clothing will be emphasized. It was seen that Fatma Sultan's clothing elements could be examined under the headings of basic elements and auxiliary elements. The aim of the work is to catch the clues of how the Fatma Sultan is dressed. Thus, at the same time in the first half of the 18th century, ideas about the women's clothing of the Ottoman palace will be obtained. The aim of the study is to contribute to the field.

Keywords: Fatma Sultan, Clothing, Tulip Era, Women's Dress.

ДВОРЦОВЫЕ НАРЯДЫ ФАТМЫ-СУЛТАН

Резюме

Фатма-султан Невшехирли была женой Дамат Ибрагим-паши и дочерью Ахмеда III. Она – одна из действующих лиц периода, вошедшего в историю под названием “Эпоха тюльпанов”. Будучи приближенной к первым и вторым лицам государства, Фатма-султан была, естественным образом, окружена богатством и роскошью. В данной статье основное внимание уделяется не отраженным в литературе о том времени понятиям “роскоши и благополучия”, а элементам одежды Фатмы-султан.

В данном исследовании был использован реестр из Османских архивов при Премьер-министре Турецкой Республики с фон. кодом TS.MA.d., под номером по 2211, который представляет собой список предметов, поступивших в казну после смерти Фатмы-султан. В реестре, наряду с единицами нарядов указаны также и золотые изделия, книги, кухонная утварь и предметы обихода. Данная статья посвящена преимущественно элементам наряда.

В результате исследования элементы нарядов Фатмы-султан были разделены на основные и вспомогательные. Цель исследования – из представленных в использованном реестре данных составить картину того, как одевалась Фатма-султан, начиная с нижних до верхних нарядов, от поясов до украшений. В то же время, это позволит получить представление о женской дворцовой моде в Османской империи первой половины XVIII-го столетия. Исследование направлено на обогащение других исследований в данной области.

Ключевые слова: Фатма-султан, наряды, “Эпоха тюльпанов”, женская одежда

Giriş

Fatma sultan 18. yüzyılın ilk yarısına damgasını vuran III. Ahmet ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın kıymetlisiydi. Devlet yönetiminde birinci adamın kızı ikinci adamın eşi olması Fatma Sultan'ın yaşadığı lüksün, şaşaa'nın ve varlığın boyutlarını tahayyül etmemize yardımcı olacaktır.² Belki de Osmanlı tarihinde dönemin yaşanışındaki değişiklik ilk defa bu şaşaa'nın halk tarafından da gözlenmesine olanak sağladığından olsa gerek dönem zevk ve sefa dönemi olarak nitelenmiştir. Bu algıyı yaratanlardan biri olan Ahmet Refik'in anlatımıyla Fatma Sultan saçlarını süsleyen yakutlar, zümrütler, elmaslar ile endamını bütün güzelliği ile gösteren ipekli cepkenler, canfes şalvarlar, işlemeli ipek gömlekler içinde İstanbul hanımlarının en mes'udu idi. Fatma Sultan'da saadet, saltanat, güzellik hâsılı her şey vardı.³

Hemen vurgulanmalı ki bu çalışma dönemle ilgili yapılan çalışmalarda tartışılan “zevk ve sefa yaşantısının” varlığı ya da yokluğu⁴ ve siyasi başarısızlığın çeşitli objelerle gizlenmeye çalışıldığı⁵ tartışmalarının uzağında giyim kuşam unsurlarının nelerden oluştuğunu belirlemeye odaklıdır.

Çalışmanın yapılabilmesi için de Fatma Sultan'ın ölümünden sonra mallarının hazineye aktarılması esnasında tutulan bir defter kullanılacaktır.⁶ Defter, T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü'nden temin edilmiştir. Fon kodu TS.MA.d., gömlek no 2211 künyesini taşımaktadır. Son sayfalarında Fatma Sultanın kardeşi Ümmü Gülsüm Sultan'ın eşyalarının dökümü olan deftere ait sekiz mikrofilm görüntüsü mevcuttur.⁷ Fatma

²Fatma Sultan, baş kadın Emetullah Kadın'dan doğmuştur. M. Çağatay Uluçay, Padişahların Kadınları ve Kızları, TTK, Ankara, 1985, s. 83-84.

³Ahmet Refik Altınay, “Fatma Sultan”, Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Sa. 12., 1981, s. 72.

⁴Bu konuyla ilgili Selim Karahasanoğlu'nun çalışmaları dikkate değerdir. Selim Karahasanoğlu, “İstanbul’un Lale Devri mi? Tarih ve Tarih Yazımı”, Tarih İçinde İstanbul Uluslararası Sempozyumu, Türkiye, 14-17 Aralık 2010, s. 427-440. Farklı bir yaklaşım için ayrıca bkz. Yalçın Gezer, “Yazma Eserler Işığında Patrona İsyanı Hakkında Bir Değerlendirme”, Osmanlı İstanbul'u, C. III, Ed. Feridun Emecen- Ali Akyıldız, İstanbul 2015, 331-352. Farklı sultanların muhalefatlarını karşılaştırmak da fikir edinmemizi sağlayabilir. Bu konuda karşılaştırma yapmak için bkz. Betül İspirli Argit, Rabia Gülnuş Emetullah Sultan 1640-1715, İstanbul 2014, s.81-88. Yusuf Sağır, “Vâlîde Turhan Sultan'ın Muhallefâtı”, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Sa 20, Bahar 2016, s. 269-272. Dönemin gözlemcilerinden olan Lady Montagu 1718'de ziyaret ettiği Hafize Sultan'a ziyaretinde onun kıyafetlerini ve mücevherlerini uzun uzun anlatır. En sonunda da ekler: “Eminim ki Avrupa'da bu ziynetlerin yarısı kıymetinde ziynete malik vaki bir kraliçe yoktur.” Lady Montagu, Şark Mektupları, İstanbul, 2008, s.98-99.

⁵Tülay Artan, “18. Yüzyıl Başlarında Yönetici Elitin Saltanatın Meşruiyet Arayışına Katılımı”, Toplum ve Bilim, No 83, s.299-300.

⁶Defter pek çok kap kacaktan ev eşyasına, nakit paradan kitaba pek çok unsuru barındırmaktadır. Bu çalışmada sadece giyim unsurları üzerinde durulmuştur. Diğer veriler, tarafımızdan yapılan başka çalışmalara konu olmuştur.

⁷Bu defter tarafımızdan bazı makalelere kaynaklık etmiştir. Bunlardan bir tanesi yayınlanmıştır. Gülser Oğuz, “Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Gündelik Hayattaki İlgili Alanlarıyla İlgili İpuçları” Muşkara'dan Nevşehir'e 290. Yıl II. Uluslar arası Nevşehir Kültür ve Tarih Sempozyumu, Nevşehir, 2016, 581-591. Bu makalede künye yanlışlıkla 2212 olarak verilmiştir. İki tanesi de yayın aşamasındadır. Bu defterin farklı açılardan Selim Karahasanoğlu ve Tülay Artan tarafından da incelendiği bilinmektedir. Artan, “a.g.m.”, s. 306; Selim Karahasanoğlu, “Osmanlı Uygulamasında Müsadere: Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya Ait Muhallefat Zabtı Örneği”, I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu,

Sultan'ın hayatına dair pek çok eşyayı barındıran defterde giyim kuşam unsurları da bulunmaktadır. Yukarıda Altınay'ın anlatımında belirtildiği gibi Fatma Sultan döneminin en mes'ud kadını mıydı bilinmez, ancak en şık kadınlarından biri olduğu öngörülebilir. Çalışmanın diğer kısımlarında da bu şıklığı oluşturan parçalar üzerinde durulacaktır.

I-Fatma Sultan'ın Giysileri ve Takıları

Giyim kuşam pek çok unsuru barındırır. Giyim, elbise, çamaşır, saç şekilleri, makyaj, aksesuar, başa ve ayağa giyilenlerin tümü demektir. Giyinmek vücudun dış etmenlerden korunması maksatlı olduğu düşünüldüğünde kişilerin zorunlu ihtiyaçlarından biridir.⁸ Pek çok toplumda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da giyim, bunun çok ötesinde anlamlar taşımaktadır.⁹ Nasrettin Hoca hikâyesindeki “ye kürküm ye” aslında bunun belki de düşündürücü anlatımıdır. Kıyafetin fizikî, etik ve estetik açılardan da önemi büyüktür.¹⁰ Giysiler kişinin toplumdaki duruşuyla ve cinsiyetiyle ilgili önemli ipuçları verirler.¹¹ Bu noktada giyside kullanılan kumaş ve renkler bile önemlidir.¹²

Çalışmada, asıl olan da kadın giyimidir. Mahmut Tezcan sosyo-ekonomik açıdan kadın giyimini saray giyimi, saray dışı kent giyimi ve Anadolu kadını giyimi olarak üç başlık altında incelenebileceğini belirtmiştir.¹³ Tabi saraylı kadının giyimi, sıradan kadının giyimine göre tahmin edilebileceği gibi daha gösterişlidir.

Fatma Sultan'ın giysisi de saray giyiminin örneği olması bakımından önemlidir.¹⁴ Yapılan incelemede Fatma Sultan'ın giyim kuşam parçalarının temel ve yardımcı unsurlar ve diğerleri olarak üçe ayrılacağı görülmüştür. Böyle bir tasnif konunun derli toplu anlatımı açısından da önemlidir.

C. 7, Nevşehir, 2011, s.184.Diğer yandan Lale Devrini bitiren patrona Halil İsyanına dair var olan literatürden farklı yaklaşımlar için bkz. Selim Karahasanoğlu, “Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanına Dair Yeni Bulgular: İsyanın Organizatörlerinden Ayasofya Vâizi İspirizâde Ahmed Efendi Ve Terekesi”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 2010, vol. 24, s.97-128; Gezer, “a.g.m”, s. 331-352.

⁸ Mahmut Tezcan, “Giyim Olgusuna Sosyo Kültürel Bakış ve Türklerde Giyim”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Sa. 1, C. 16, 1983, s. 255.

⁹ Fatma Koç, “18. Yüzyıl Minyatür Sanatında Osmanlı Kadın Modası”, Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, Sa 7/Kış, Konya, s. 83.

¹⁰ Nebi Bozkurt, “Kıyafet, İslam Ansiklopedisi, C. 25, s. 508.

¹¹ Kıyafetin giyinmenin ötesinde mana taşıdığı pek çok çalışmada dile getirilmiştir. Bkz. Betül İspirli Argıt, “Osmanlı İstanbul'unda Giyim Kuşam”, Antik Çağlardan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, Ed. Coşkun Yılmaz, s. 230. Nicole van Os, “Yenileşme Döneminde Gündelik Hayattan Çizgiler Milli Kıyafet: Müslüman Osmanlı Kadını ve Kıyafetinin Milliyeti”, Türkler Ansiklopedisi, C.14, s. 237-238. Dilek Himam Er-Oya Sipahioğlu, “Kostüm Kitaplarında Osmanlı Giysileri Üzerine Bir Değerlendirme”, GSF Sanat Dergisi, Sa. 24, 2014, s. 125; Bu bakımdan kıyafette kullanılan kumaşın rengi, kalitesi bile önemli olabilmiştir. F. Dilek Himam, “16. Yüzyıl Giysi Tarihi Yazımı Üzerine: Giysilerde Doğu-Batı Etkileşimi, Egzotizm ve Güç”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sa. 29, 2013, s. 100. Toplumsal kategorinin kumaşla da temsil edildiğinin örnekleri vardır. Mesela Bursa şehir kayıtlarına göre askeri sınıf arasında batıdan ithal edilen yünlü ince kumaş olan “çuka”dan üst giysisi daha yaygındır. Halil İnalçık, Türkiye’de Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar, İstanbul, 2008, s. 256.

¹² Nurhan Atasoy kendisiyle yapılan bir söyleşide Osmanlı padişahlarının altın ve gümüş katılmış kumaşlar ve kumaşlarda büyük resimler kullanarak nasıl statülerini gösterdiklerini anlatmıştır. Bkz. Sebahat Bağbars, “Padişah Kaftanları Neden Bu Kadar İhtişamlı?”, Popüler Tarih, Sa. 64, Aralık 2005, s.60.

¹³ Tezcan, “a.g.m”, s. 262.

¹⁴ Dönemin kadınlarının minyatürler üzerinden nasıl giyindiklerinin örnekleri için bkz. Koç, “a.g.m”, s. 93-94.

II-Temel Unsurlar

Temel unsurlarla kastedilen esas olarak üst giyim, iç giyim ve başlıklardır.¹⁵ Üst giyimden kasıt, vücudun alt ve üst kısmı dâhil vücudu örten ve güzel bir görünüm amaçlayan giysilerdir. Fatma Sultan'ın defterinde buna dair, kürk, entari, kaftan, cübbe gibi unsurlara rastlanmıştır.¹⁶

Üst giyim olarak en sık rastlanan parçalardan biri kürktür. Kürk, Türkçe'de hem işlenmiş hem de işlenmemiş tüylü hayvan derilerini ifade eder. Kürk, pek çok medeniyette ve Osmanlı Devleti'nde soğuktan koruma gibi bir ihtiyacı karşılamanın yanında zenginlik ve lüks göstergesi bir obje olmuştur.¹⁷

XVII. yüzyıl Osmanlı piyasasında samur (semmûr), vaşak, zerdava, kakum (kakım), tilki, kursak (karsak) sansar, sincap, çalkafa (çalkafa) tavşan, kokarca, çakal, kuzu, kedi kürklerinin görüldüğü belirtilmiştir. Bunlardan en değerlileri de yaklaşık değer sıralamasıyla siyah tilki, Sibiryalı gri sincabı, samur, vaşak, zerdava ve kakum idi.¹⁸

Fatma Sultan'ın kürklerine gelince ilk tespit, en sık rastlanılan giyim unsurlarının başında geldiğidir. Bahsedilen defterin 4a ve 4b sayfalarında tespit edilen kürkler, genellikle kaplı olan kumaşlarla beraber tarif edilmiştir. Kürk çeşitleri arasında semmûr kürkler dikkat çekmektedir.¹⁹ Mesela “İşleme al keremsud²⁰ kaplı semmûr kuyruğu kürk,

¹⁵ Giyinmek olgusu kültür olarak oluşurken belli bir süreçle ortaya çıkar. Bu noktada Türk giysilerinin ana unsurları Orta Asya'dan beri vardır. Fatma Koç'a göre “Türk giysilerinin ana unsurları altta çok geniş, belden büzülerek toplanan, paçaları bazen tasmalı, bazen büzgülü bilek üzerinden ayak üstüne dökülen şalvar, şalvarların üzerine bürümcük gömlekler, bu giysilerin üzerine ise önden boydan boya açık, yırtmaçlı, beli kemer veya kuşakla bağlanan bir üst entarisi ve bu entarilerin üzerine giyilen üstlükler oluşturmuştur”. Fatma Koç, “18. Yüzyıl Minyatür Sanatında Osmanlı Kadın Modası”, Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, Sa. 7/Kış, Konya, 2009, s. 85.

¹⁶Kadın giyim eşyaları Osmanlı'da ister saray olsun ister halk olsun belli başlı parçalardan oluşmuştur. Giyimde 18. Yüzyıla beraber batı etkisi hissedilmeye başlandığı belirtilmiştir. Sevgi Gürtuna, Osmanlı Kadın Giysisi, Ankara, 1999, s. 50. Fakat yine de bu yüzyılda geleneksel formun korunduğu bilinir. Bahsedilen etki köklü bir etki değildir. Betül İspirli Argit, “Osmanlı İstanbul'unda Giyim Kuşam”, Büyük İstanbul Tarihi Toplum, C. IV, İstanbul, s. 245; Fanny Davis Osmanlı Hanımı, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul, 2009, s. 207. 18. Yüzyılda saray giyimiyle ilgili Ayşe Osmanoğlu'nun alaturka giyim olarak tanımladığı giyim şu şekilde idi: “Giyinmesi tamamıyla ala-turka olup, ağır kumaşlardan dört etekli entari, ayağına güderiden pabuç giyer, beline şaldan kuşak bağlar, bu entari üzerine “salta” dedikleri bol kollu bir ceket geçirir, basma fes gibi bir şey giyip etrafına oyallı ipeklili yemeni sarar, üzerine zümrüt ve la'l lerle yapılmış, ortadaki daha büyük, iki yanlarındakiler küçük, gül şeklinde kıymetli iğneler takardı”. Ayşe Osmanoğlu, Babam Sultan Abdülhamid, 2008, s.99. 18 yüzyıl başlarında kadın giyiminin minyatüre dayanarak anlatımı için bkz. Nurettin Sevin, Onüç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış, Ankara, 1990, s. 103. 19. Yüzyılda da batılılaşmanın etkisi iyice hissedilmiştir. Giyim eşyaları şalvar, gömlek, entari, hırkalar, kaftanlardır. Giyim unsurları ile ilgili bkz. Emine Koca-Fatma Koç, “Kıyafetnameler ve Ralamb'ın Kıyafet Albümündeki 17. Yüzyıl Osmanlı Toplumunu Giysi Özelliklerinin İncelenmesi”, Turkish Studies, Vol, 9/11, Ankara, 2014, s. 382.

¹⁷Filiz Karaca, “Kürk”, İslam Ansiklopedisi, C. 26, 2002, s. 568. Kürkün devlet teşkilatında bir başka kullanım alanı daha c-vardır o da “hilat giydirme”dir. Kürkler devlet adamlarına törenlerde makam ve mevkilerine uygun bir şekilde kullanılırdı. Bunlara ilaveten şereflendirilmek istenen kimselere ve yabancı devletlerin elçilerine de hil'atlar giydirilmekteydi. Osmanlı teşrifatında bir üst elbise olarak giydirilen kürk ve kaftanlara hil'at denmekteydi. Bu da Osmanlı Devleti'nin kürke olan talebini artırmıştır. Hatta 18. yüzyılda halkın kakım ve vaşak kürk giymelerini yasaklamıştır. Bkz. Zeki Tekin, “Osmanlılarda Kürk Kullanımı”, Türkler Ansiklopedisi, C. X, s. 1208-1210. Benzer yorum için bkz. Argit, “a.g.m.”, s. 234.

¹⁸ Karaca, “a.g.m.”, s. 568.

¹⁹ Bu kürk çeşidi kakım ile beraber yüksek statülü kadınların sahip olabildiği belirtilmiştir. Bu tür kürklere 1715 yılında ölen Rabia Gülnuş Emetullah Sultan'ın da sahip olduğu belirtilmektedir. Argit, a.g.e., s. 86.

Gülser Oğuz

seraser²¹ kaplı semmûr kürk, al canfes²² kablu keremsud doğrama semmûr kürkü, semmûr kuyruğu kürk 2” örneklerinde olduğu gibi. Semmûr kürklerden birinin de “kabsuz” olduğu ayrıca belirtilmiştir. Fatma Sultan’ın kürkleri arasında “Al çiçekli keremsud kablu beyaz tilki nafesi kürk, çubuklu şala kablu beyaz tilki kürk” örneklerindeki gibi tilki kürkü, “Güvezi ? işleme şala kablu vaşak kürkü, şala kablu vaşak kürkü” örneğindeki gibi vaşak kürkü ve sarı işleme²³ şala kablu kakım kürkü de bulunmaktadır. Bunun dışında bir de kürk parçalarının olduğu anlaşılmaktadır. İki veride de muhtemelen şekil özelliği olarak farklılık gösteren “şala kablu ? cübbe kürkü ve sagîr cübbe–i sebir²⁴ kürk” kaydına rastlanmıştır. Dolayısıyla Fatma Sultan’ın kürklerinin değerli parçalar olduğu ve içini kaplayan kumaşların da tıpkı kürkler gibi değerli kumaşlardan seçildiği anlaşılmaktadır.²⁵

Üst giyim olarak kabul edilebilecek bir diğer giysi türü kaftana dair tespit edilen veriler 4b sayfasındadır. Kaftan, genellikle süslü ve kıymetli kumaştan, boyu diz kapağına ya da topuklara kadar inen önden açık, bazısının kolları yarıya kadar yırtmaçlı, astarsız üst giyeceği olarak tanımlanmıştır.²⁶ Kaftan Osmanlı Devleti’nde itibar göstergesi giysilerdendir.²⁷ İncelenen defterde iki ayrı bölümde kaftana dair veri vardır. O da 93 adet mütenevia müsta‘mel kaftan ve 2 adet müsta‘mel kutni kaftandır. Bu verilerden çeşitli kumaşlardan yapıldığı anlaşılan kaftanların adedinin toplam 95 tane ile dikkat çekici olduğu anlaşılmaktadır. Kumaşın cinsinin ve üzerindeki şekillerin bile sembolik olabildiği Osmanlı’da, Osmanlı Sultan’ın kaftanlarının kumaşlarının neler olduğunun kaydedilmesi daha fazla yorum yapılmasının önünü almaktadır.

Osmanlı döneminde temel giyim unsurlarından biri olan entariye Fatma Sultan’ın defterinde iki ayrı yerde rastlanmıştır. Entari, kadınların genellikle evde ve yatakta erkeklerin eskiden evde, yatakta ve sokakta giydikleri kollu, çoğunlukla uzun, bol giyecek olarak tanımlanmıştır.²⁸ Toplamda 26 tane entarisinin olduğu anlaşılan Fatma Sultan’ın entarilerinin “mütenevia müsta‘mel” kayıtlarından çeşitli renk ve kumaşlardan olduğu anlaşılmaktadır.

Elbise üstüne giyilen, bedeni uzun ve bol, yenleri geniş ve düğmesiz giyecek olarak tanımlanan cübbeye ise iki ayrı yerde rastlanmıştır. Bunlardan birinde cübbenin “zümrüd ve incülü şeridli canfes cübbe”, diğerinde de “müsta‘mel kadife cübbe 3” cübbe şeklinde tanımlandığı görülmüştür. Fatma Sultan’ın cübbelerinin de kadife ve canfes gibi değerli

²⁰ Bir tür ipekli kumaş. İsmail Parlatur, Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Ankara, 2006, s.884.

²¹ Seraser altın ve gümüş telle dokunan kumaşların en göz alanı ve pahalısıdır. Hülya Tezcan, “Osmanlı Dokumacılığı”, www.tarihtarih.com.

²² Hafif ipekli ince bir kumaştır. Tezcan, “a.g.m.”.

²³ 18. Yüzyılda işlemeli kumaşlardan yapılan elbiseler moda olmuştur. Tezcan, “a.g.m.”.

²⁴ Biçim görünüş. Parlatur, a.g.e., s.1470.

²⁵ Kürkler içindeki kumaşlar sayesinde yazlık ve kışlık olarak ayrılırdı. Mesela Enderun’da kışlık kürklerin içi sof kaplı, yazlıklar ise çuka kaplı olurdu. Arğit, “a.g.m.”, s. 238.

²⁶ İlhan Ayverdi, Misalli Büyük, Türkçe Sözlük, İstanbul, 2010, s. 603.

²⁷ Lale Görünür-Semra Ögel, “Osmanlı Kaftanları ile Entarilerinin Farkları ve Kullanışları”, itü dergisi/b Sosyal Bilimler, C. 3, Sa. 1, 2006, s. 62.

²⁸ Ayverdi, a.g.e., s. 346. Entari ve kaftanlar kesim özellikleri bakımından benzer özellik gösterirler. Aralarındaki fark ise entari günlük kullanım amaçlı iken, kaftanın sembolik anlamı vardır ve varlık göstergesidir. Görünür-Ögel, “a.g.m.”, s. 64.

Gülser Oğuz

kumaşlardan yapıldığı anlaşılmaktadır. Canfesin hafif ipekli ve ince bir kumaş olduğu bilinir. Kadife ise yine ipektendir fakat havlı bir kumaştır.²⁹

Bir uçkurla büzülerek bele bağlanan çok bol ve geniş üst donu olarak tanımlanan şalvara Fatma Sultan'ın defterinde bir yerde "11 aded müsta'mel şalvar" şeklinde kayıtlı rastlanmıştır.³⁰ Şalvar kadınların evde, erkeklerin evde ve sokakta giydiği üst giysisi olarak tanımlanmıştır.³¹ Şalvarın üstüne giyildiği düşünülen ve bir nevi iç çamaşırı olan gömlek ise iki ayrı yerde "26 aded şeridli ve sade bürüncek ve bez ve dülbend gömlek" ve "20 aded beyaz bez gömlek" şeklinde kaydedilmiştir.

Fatma sultanın defterinde sadece bir yerde rastlanan bir diğer giyim unsuru da feracedir. Feracenin üç ayrı elbise türünün ortak adı olduğu bilinmektedir ki Fatma Sultan'ın "Kadınların sokakta yaşmakla giydikleri üst elbisesi" yani sokak elbisesi olarak tanımlanan çeşidi olmalıdır.³² Feracenin yazlığının hafif ipekli kumaşlardan yapıldığı kışlık olanın ise kalın sof ve çuka gibi yünlü kumaşlardan yapıldığı bilinmektedir. Fatma Sultan'ın kiler de kışlık olmalı ki "15 aded müsta'mel sof ve çuka ferace" şeklinde kaydedilmiştir.

Fatma Sultan'ın giysileri içinde dikkat çeken bir başka tür kuşak ve kemerlerdir. Kuşak ve kemerlerin; soğuğa karşı koruma, vücudu dik tutma, elbiseyi gösterme, giyen kişinin statüsünü belirtme ve bazı eşyaların taşınmasını kolaylaştırma gibi çeşitli fonksiyonları vardır.³³ Bunların yapıldığı malzeme ve üzerindeki taşlar nedeni ile çok değerli oldukları anlaşılmaktadır. Bu kuşakların bir kısmı kumaş üzerine değerli taşların süslenmesiyle yapıldığı anlaşılmaktadır. Mesela "güvezi atlas üzere ortaları birer sagır damla zümrüd ve vasadca ve sagır ve hurde 198 ? incü ile müzeyyen çengal kuşak ma'a kolan (23 delikli la'1 ve incü kolanı vardır)." şeklinde tanımlanan kuşakta olduğu gibi. Değerli kumaş üzerine değerli taşlarla süslenerek kullanılır hale getirilen bu kuşağın benzerinden Fatma Sultan'da iki tane daha olduğu görülmektedir. Bu kuşakların Fatma Sultan'ın giyimini tamamlayan, zengin görünümünü artıran vazgeçilmez parçalar olduğu açıktır. Diğer yandan Fatma Sultan'ın sade ve çeşitli işçilikleri olan üç altın kuşağının olduğu tespit edilmiştir. "Başları birer elmaslı mühr-i Süleyman resmi sagır incülü kuşak"³⁴, "etrafi incü işleme al keremsûd kuşak 1", "incü ve elli beş sagır zümrüdlü kuşak kolanı 1" ve "şal kuşak 3" Fatma Sultan'ın tespit edilen diğer kuşak çeşitleridir. Son olarak toplan sekiz adet gecelik kuşak kayıtlarına rastlanmıştır ki bunlardan biri "3 zümrüd

²⁹Kadife, Osmanlı sarayında ve zenginler tarafından kullanılan lüks mallardan biridir. Zeki Tez, Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi, İstanbul 2009, s. 66.

³⁰ Defterde bir de donluk kumaş kayıtlarına rastlanmıştır. Bunlar "1 aded bez üzere işleme donluk, Şir-i şeker ? donluk, düz atlas donluk 2, parça 6, 2 aded çiçekli donluk şal"dır.

³¹ Eyyub Şimşek, '18. Yüzyılın Başlarında Trabzonda Giyim (1700-1725), Mavi Atlas GŞÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2013 Güz, Sa. 1, s. 61. Buradaki "üst"ten kasıt vücudun üst kısmı değildir. İç donunun üstüne giyilen manasındadır. Erkek şalvarlarının paçaları daha dar olanına potur, geniş olanına çakşır denmekteydi. Hatta bu konuda aynı dönemin Trabzon'unda ilginç bir kayda rastlanmıştır. Eyüp Şimşek'in tespitine göre zengin olan kişiler şalvar giyerken, fakir kişiler çakşır tercih etmiştir. Bkz. Şimşek, "a.g.m", s. 60.

³² Hülya Tezcan, "Ferace", İslam Ansiklopedisi, C. 12, 1995, s. 349.

³³Şimşek, "a.g.m.", s. 61. Kemer ve kuşak aynı işlevde bulunsalar da kullanım alanlarında ufak bir farklılık vardı. Kuşaklar günlük kullanılırken kemerler özel günlerde kullanılırdı. Benzer görüşler için bkz. Aygün Ülgen, "Osmanlı Kuyumculuğu", Osmanlı, C.11, s. 243.

³⁴ Mühr-i Süleyman altı köşeli yıldız olarak açıklanmıştır. Aygün, "a.g.m.", s. 244.

Gülser Oğuz

ve sağır hurde 58 elmaslı gecelik kuşak” şeklinde tanımlanmıştır. Buradan kuşakların bir gün içinde bir de gece yatarken kullanma maksatlı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Fatma Sultan’ın giyim unsurları içinde başa takılan çeşitli parçalara da rastlanmıştır. Bunlardan biri yaklaşık 140 adet baş yemenisidir. 4 adet müsta‘mel olarak tanımlanan tarpuş³⁵ ve 7 adet beyaz fes mevcuttur.

Diğer yandan 87 işleme uçkur, 26 dizlik³⁶, 3 takım hamam esvabı, 642 adet işleme ve sade yağlık, 7 içlik³⁷, müsta‘mel çuka dolama³⁸ tespit edilen diğer giyim unsurlarıdır.

III-Yardımcı Unsurlar

Giyinmek yukarıda da ifade edildiği gibi kişinin pek çok değerine göre şekillenir birden çok parçanın eklenmesiyle bir bütün haline gelir. Giyinmekte temel amaç vücudun korunması ve ısıtılmasıdır. Ancak giyinmenin kişinin kendini daha iyi ve güzel gösterme çabasını da içerebildiği bilinmektedir. Bazen de giyinme ihtişamı simgeler ve Osmanlı Devleti’nde bu işi en iyi yapma şekillerinden biri takı ve mücevherlerdir.³⁹ İşte bu noktada kişinin zevk ve parası taşıyabildiği unsurları belirler. Böylece takılar ve mücevherler devreye girer.⁴⁰ Giyinme temel işlevinin biraz daha ötesinde kaldığı için bu tarz objeler yardımcı unsurlar olarak ele alınmıştır. Yapılan incelemede bu tarz objelerin bir hayli geniş yelpazede olduğu görülmüştür. Bilezik, gerdanbend, hâtem ve küpeler bunlardan bazılarıdır.⁴¹

Hâtem, Fatma Sultan’ın eşyaları arasında en sık rastlanılan ziynet eşyasıdır. Bir tür yüzük olan hâtemin yapımında zümrüt, firuze, altın, la‘l , yâkût, elmas gibi taş ve madenlerin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Toplam 15 tane olduğu tespit edilen hâtemlerden dikkat çekenlerden biri “mutalsım⁴² altun hâtem”dir. Bu hâtemin güzel görünme gayesinin yanında “kötülüklerden koruma” amaçlı kullanıldığı düşünülebilir. Hâtemlerin bazılarının ‘yazılı’ olduğu belirtilmiş, ikisinin de “car köşe” denilerek şekliyle ilgili bilgi verilmiştir.

Ziynet eşyası olarak dört ayrı veride iki çifti elmas, iki çifti de zümrüt küpeye rastlanmıştır. Küpelerin “sekizer ayaklı, birer ayaklı ve sağır” denilerek şekliyle ve ebatıyla ilgili bilgi verilmiştir. Fatma Sultan’ın dört çift de bileziğinin olduğu anlaşılmıştır. Bunlar “araları örme altun incülü bilazik çift, 20 elmaslı altışar sıra incili bilazik çift, 5 zümrüt 5 elmaslı bilazik çift, 5 sıra sade altun bilazik çift” şeklinde kaydedilmiştir. İlginç takılardan biri de kuvvet ve ziynet için pazıya bağlanan enli kuşak olarak tanımlanan “pâzı-bend”dir.⁴³ Bu objelerin hastalıktan ve nazardan korunma maksatlı olarak kullanıldıkları da bilinmektedir. Çünkü bunların içine dua yazılı kâğıtlar konulurdu. Hatta bazen yolculuğa

³⁵ Püsküllü kırmızı başlık.

³⁶ Korumak amacıyla meşin, deri gibi şeylerden yapılan kapak biçiminde parça ve dize kadar inen iç giyeceği, iç donu anlamları vardır. Ayverdi, a.g.e., s. 294.

³⁷Kışın esvab altına giyilen pamuklu yelek olarak tanımlanmıştır. Reşat Ekrem Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Ankara, 1967, s. 133.

³⁸ Entari gibi önü açık olarak iki düğme ile kapanmayarak kavuşturulan esvab. Koçu, a.g.e., s. 92.

³⁹ Gül İrepoğlu, “Bir İmparatorluğun Görkemi Osmanlı Mücevherleri”, P Dergisi, Sa. 17, 2000, s. 102.

⁴⁰Benzer görüşler için bkz. Aygün, “a.g.m.”, s. 241.

⁴¹Osmanlı’da atkı çeşitleri için bkz. Gül İrepoğlu, “Osmanlı Sarayında Mücevher”, Sanatsa Mozaik, Sa 14, Yıl 2, 1996, s. 23. Takıların Osmanlı saray kadınının olmazsa olmaz objelerinden biri olduğu minyatürler aracılığıyla da takip edilebilir. Sevin, a.g.e., s. 103.

⁴²Tılsım yapan. Bkz. Parlatır, a.g.e., s. 1141.

⁴³ Parlatır, a.g.e., s. 1346.

Gülser Oğuz

çıkan kişi için içine altın vb. konuluğu da ifade edilmiştir.⁴⁴ Bu obje ilgili beş kayıt vardır ve zümrüt, altın, elmas ve yâkûtlü olduklarına dair bilgiler mevcuttur. Bunlardan bir tanesinin de “altun çenberli ? bâd-zehr⁴⁵ pâzı-bend” şeklinde kaydedildiği görülmüştür. Dolayısıyla bu takının, aynı zamanda bir zehirlenmeye karşı panzehir koyma kabı olduğu da anlaşılmaktadır. Fatma Sultan’ın mücevhere düşkün olduğu “29 elmas ve 19 zümrüd öndeli? gerden-bend ve sagır ve hurde 102 elmas ve 19 zümrüd öndeli? uçları incülü gerdan-bend” kayıtlarından da bellidir.⁴⁶ İlginç takılarından biri de 27 elmaslı “zih-gîr”dir.⁴⁷ Bu takının da Fatma Sultan için hakikaten ok atma maksatlı mı süslenme amaçlı mı olduğu yoruma açıktır.

Fatma Sultan’ın eşyaları arasında döneminde lüks mallardan olarak kabul edilen saatlere de rastlanmıştır. Bu saatlerin çok çeşitli olduğu görülmüştür. Bunlar içinde “koyun saatleri”nin saati takip etme amacının yanında süslenme gayeli olduğu düşünülmektedir. On tane tespit edilen bu saatlerin altından yapıldığı anlaşılmıştır. Birinin de “çiftkârî” olduğu notu düşülmüştür. Bu saatlerin bazıları altın, gümüş zincirlerinin olduğu ve bunların da zümrüt, inci gibi mücevherlerle süslendiği tespit edilmiştir.

Yukarıda sayılan takıların yanında Fatma Sultan’ın altınlarının, zümrüt, elmas, inci gibi değerli taşlarının olduğu anlaşılmıştır. Bu anlamda çeşitli taşlarla süslenmiş iğneler⁴⁸, kopçalar, “Yâ kâfî⁴⁹ yazılı 22 elmaslı 2 zümrüd avizeli altın levh⁵⁰ ve edna yâkût ve zümrüdüce altın kaplama pafta⁵¹ (29 aded)” şeklinde kaydedilen objeler, “2 zümrüd ve 27 hurde elmaslı hamâ’il”⁵² şeklinde kaydedilen muskalar, belki broş olarak düşünülebilecek “elmas çiçek”⁵³ şeklinde kaydedilen objeler kaydedilmeye değer ziynet eşyalarıdır.

Fatma Sultan’ın eşyaları arasında tespit edilen mücevherlerle bezeli sürmedânları, anberdânları, baş tarağı ve aynaları görünümünü, hoş kokusuna önem veren bir kadın profilinin tamamlayıcıları mahiyetindedir.

IV-Diğerleri

Fatma Sultan’ın defterinde bahsedilen ziynet eşyalarının dışında tam olarak giyim kuşam unsurları içinde sayılamayacak ama giyimini tamamlayan parçalar olarak ele alınabilecek eşya çeşitleri de mevcuttur. Mesela şemsiyeler gibi. Zira Fatma Sultan’ın

⁴⁴Ülgen, “a.g.m.”, s. 244.

⁴⁵ Panzehir. Parlatır, a.g.e., s. 142

⁴⁶Görülen o ki bu çalışmada belirtilen düşkünlük pek çok araştırmacının da dediği gibi Osmanlı sarayında önemini hep korumuştur. Diğer örnekler için bkz. Şair Leyla Saz Hanım, Anılar 19. Yüzyıl Saray Haremi, İstanbul 2010, s. 187; Ali Akyıldız, Mümin ve Müsriif Bir Padişah Kızı Refia Sultan, İstanbul, 1998, s. 103. Kanuni Döneminde İstanbul’da bulunan Nicolas de Nicolay’ın kitabındaki çizimlerde de mücevherin varlığı dikkat çekicidir. Nicolas de Nicolay, Muhteşem Süleyman’ın İmparatorluğu’nda, İstanbul 2014, s. 162-163; John Covell, Bir Papazın Osmanlı Günlüğü, İstanbul 2011, s. 123. Dolayısıyla düşkünlük ifadesindeki amaç, sadece Fatma Sultan’a atfedilebilecek bir durum değildir.

⁴⁷ Ok atanların parmaklarına geçirdikleri yüzük. Bkz. Parlatır, a.g.e., s. 1874. Bu takıya aynı dönemde yaşamış olan bir başka sultanın muhallefâtında da rastlanmıştır. Dolayısıyla bu takının simgesel amaçlı olduğu da düşünülebilir. Bkz. Özer Küpeli, “IV. Murat’ın Torunu Fatma Hanım Sultan’ın Muhallefâtı”, Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sa. II, Ankara, 2016, s. 164.

⁴⁸Bu iğnelerin işlevi genellikle giysilere bir başka obje tutturma gibidir. Hotoza tül tutturmak gibi. Sevin, a.g.e., s. 104. Bunun yanında iğnelerin yaka kısmında düğme gibi kullanıldığı da bilinir. İrepoğlu, “a.g.m.”, s. 31.

⁴⁹ El veren, yetişen. Bkz. Parlatır, a.g.e., s. 817.

⁵⁰ Levha, yassı, düz üzerine yazı yazılabilen nesne Bkz. Parlatır, a.g.e., s. 969.

⁵¹ Ufak maden levhası, başlı çivi Bkz. Parlatır, a.g.e., s. 1332.

⁵² Tılsım, muska Bkz. Parlatır, a.g.e., s.1141.

⁵³ Bu çiçeklerin saçlara takılanlarının dönemin en mükemmel modası olduğu dile getirilmiştir. Montagu, a.g.e., s. 41.

Gülser Oğuz

toplam 20 tane -bunlardan birinin “344 elması”, bir diğerrinin “birer zümrüd ve ? 11 elması uçları elması”- olduğunu tespit ettiğimiz şemsiyesini yağmurdan korunmanın çok ötesinde kullandığı açıktır. Bu asıl maksadının yanında mücevher yüklü bu şemsiyeler bir padişah kızının zenginliğinin dışı yansımasının güzel örneklerinden olmalıdır. Bu tarz eşyalara defterde rastlanılan asa, tespih, yelpaze ve dürbünü⁵⁴ de dâhil edebiliriz. Uzun el değneği olarak tanımlanan asa yürürken destek alma amaçlı kullanılan bir eşyadır. Genç yaşta ölen Fatma Sultan’ın asası bu işlevden öte zarafetinin parçası olmalıdır. Asasının birinin tepesinin yâkût ve zümrütlü ve billurdan yapıldığı, diğerrinin de “tepesi dokuz sagîr elması kabzası ve dibi sim? kablu asa” şeklinde tanımladığı bilinmektedir. Yine burada şıklık göstergesi olarak kullanılan yelpazeden bahsedilebilir.⁵⁵ Fatma Sultan’ın yelpazeleri de mücevherlerle müzeyyendi. “Beyaz atlas üzere zümrüd ve zigaripesend? işleme ortasında olan ayınasının etrafı iki tahta zümrüd ve on iki la’1 ve sekiz vasatça elmas ve etrafı çenberi hurde zümrüd ve kehriba kabzasının iki çenberi ve tepesi dokuz yâkût ve sekiz elması tüy yelpaze” örneği söylenmek isteneni açıklar mahiyettedir. Bu tarz objelere sim dürbünü ve yapımında inci, zümrüt, altın ve Hint Denizi’nde bulunan bir cins sandal ağacı olan kalembek ağacının kullanıldığı anlaşılan, bazılarında kelime-i şahadet yazılı olan tespihleri de saymak gerekir.

Son olarak Fatma Sultan’ın eşyaları arasında çok çeşitli kumaşlara rastlanmıştır. Bu kumaşlardan muhtemel giyim kuşama dair parçaların dikeleceği düşünüldüğü için çalışmanın dâhiline alınmıştır. Bunlara “telli çiçekli ve sade ve düz keremsud, telli dürriyye,⁵⁶ şam alacası, düz çubuklu kutni, rumi diba, telli canfes, elvan çuka parça, dülbend 29, alaca şal, müsta’mel arka şalı, destar, acem tomarı, dülbend üzere tel çekme parça, düz kadife, çıtari alaca, fitilli bez, 5 çift zümrüd ve elması ve incülü paftalı incülü şeridli kadife ve mütenevia müsta’mel kaput” örnek olarak verilebilir.

⁵⁴Argıt tarafından yüksek statülü kişilerin sahip olabileceği dürbün, Gülnuş Sultan’ın muhalledfâtında tespit edilememiştir. Argıt, a.g.e., s. 83.

⁵⁵ Emine Belirgen, “Topkapı Sarayı Müzesinden Osmanlılarda Altın Eşya Tutkusu”, P Dergisi, Sa 20, 2001, s. 166.

⁵⁶ Parlak ışıldayan, Parlatır, a.g.e., s. 371.

Sonuç

İncelenen defter Fatma Sultan'ın giysilerinin şalvar, entari, kürk, kaftan, çeşitli başlıklar, takılar gibi unsurlardan oluştuğunu tespit ederek alana katkı sağlamıştır. Sayısı yüzü aşan aynı giysinin varlığının da işaret ettiği gibi Fatma Sultan zengin bir gardıroba sahiptir. Diğer yandan Fatma Sultan'ın süsünü ve ihtişamını mücevher ve mücevher kaplı eşyalarla sergilediği açıktır.

Bu verilerden, sarayının bahçesinde bir bahar günü laleleri temâşâ ederken güneşten korunmak için mücevherlerle müzeyyen şemsiyesinin altında Fatma Sultan'ı hayal etmek mümkündür. Diğer elinde incili tespihi ya da mücevherlerle müzeyyen asasını almış da olabilir. Belki tercihi mücevherlerle süslü yelpazesinden yanaydı. Fırsat bulur da daha yakından baksanız donunun üstüne giydiği atlastan yapılmış entarisini görebilirsiniz. Yine yakası ve kolları mücevherlerle süslü kaftanı muhtemelen üstündedir. Belki de sof kaplı semmûr kürkü de almıştır yanına. Ama mutlaka belinde mücevherlerle müzeyyen altın kemeri, boğazında gerdanlığı, kulaklarında belki elmas, belki yakut küpeleri, bileklerinde yine altın bilezikleri ve parmaklarında yüzükleri vardı. Başındaki başlık elmas iğnelerle süslüydü. Muhtemel ki dönemin en değerli kokusunu mücevherlerle süslü kutusundan çıkarıp sıkıyordu az evvel. Kim bilir belki mücevherlerinin ışıltısından, belki Fatma Sultan'ın büyüğü kokusundan ya da baharın renklerinden mest olmanız bile mümkündür.

Ek: Giyim Kuşam Unsurlarının Listesi

Sayfa 2b

Güvezi atlas üzere ortaları birer sagîr damla zümrüd ve vasadca ve sagîr ve hurde 198 ? incü ile müzeyyen çengal kuşak ma'a kolan (23 delikli la'1 ve incü kolanı vardır

144 vasatca ve sagîr ve hurde elmas ve 12 haneli delikli ? zümrüd bir la'1 ve incü ile müzeyyen kuşak ma'a kolan (benzer şekilde bir tane daha var)

Başları birer elmaslı mühr-i Süleyman resmi sagîr incülü kuşak

3 zümrüd ve sagîr hurde 58 elmaslı gecelik kuşak

Minekârî sade altun kuşak, çiftkârî sagîr altun kuşak

Sade altun kuşak

Haneleri birer elmaslı sekizer ayaklı elmas küpe çift

Haneleri birer elmaslı birer ayaklı elmas küpe çift

Birer ayaklı sagîr zümrüd küpe çift (1 tane daha var)

Yâ kâfi⁵⁷ yazılı 22 elmaslı 2 zümrüd avizeli altun levh⁵⁸

Maşallah yazılı 22 elmas 11 inci avizeli altun levh

Etrafı ve avizesi 23 elmaslı maşallah yazılı altun ?

Elmas çiçek

Elmas çiçek

Elmas titrek ?

3 hurde elmaslı iğne

La'1 iğne

Tepeleri birer elmaslı zümrüd iğne (1 tane daha var)

2 zümrüd ve 27 hurde elmaslı hamâ'il

1 zümrüd 1 yâkût 18 elmaslı ? hamâ'il

Altun hamâ'il

⁵⁷ El veren, yetişen. Parlatır, a.g.e., s. 817.

⁵⁸ Levha, yassı, düz üzerine yazı yazılabilen nesne. Parlatır, a.g.e., s. 969.

Gülser Oğuz

- 2 la'1 1 zümrüd 26 hurde elmaslı pazı-bend
24 hurde yâkûtlu ? pazı-bend
Altun çenberli ? bâd zehr pazı-bend
Altun zincirli altun pazı-bend
Sagîr altun pazı-bend
Araları örme altun incülü bilazik çift
20 elmaslı altışar sıra incili bilazik çift
5 zümrüd 5 elmaslı bilazik çift
5 sıra sade altun bilazik çift
14 hurde elmaslı murassa ?
344 elmaslı şemsiye (8 aded)
Birer zümrüd ve ? 11 elmaslı uçları elmaslı şemsiye (12 aded)
Edna yâkût ve zümrüdüce altun kaplama pafta⁵⁹ (29 aded)
Car köşe elmas hâtem (1 tane daha var)
Sayfa 3a
Kebîr düze elmas hâtem 1
Vasat düze elmas hâtem 1
Vasatça yâkût hâtem 1
Sagîr damla yâkût hâtem
Gayet sagîr ? yâkût hâtem 1
Topluca damla yâkût hâtem 1
Sagîr damla zümrüd hâtem
Def'a sagîr damla zümrüd hâtem
Yazılı tahta zümrüd hâtem
Def'a zümrüd mühür
Def'ayazılı zümrüd hâtem
Tahta la'1 hâtem

⁵⁹ Ufak maden levhası, başlı çivi. Parlatır, a.g.e., s. 1332.

Gülser Oğuz

Piruze hâtem

Mutalsım⁶⁰ altun hâtem

27 elmaslı zih-gîr⁶¹

29 elmas ve 19 zümrüd öndeli? Gerdân-bend

Sagîr ve hurde 102 elmas ve 19 zümrüd öndeli? ıçları incülü gerdând-bend

Haneli elmas 5

Çıplak vasat düze elmas 2

Topluca şışhâne habbe⁶² elmas (13)

Sagîr habbe elmas 2

Sagîr delikli yâkût,9

Sagîr delikli zümrüd8

Yedi elmaslı kobca 1

Edna zümrüd kobça 1

Hurde delikli zümrüd 620

Edna delikli la'1 25

Hane içinde yemeni? taş 1

10 elmaslıca sürmedân1

İncü ve elli beş sagîr zümrüdlü kuşak kolan

İncülü pafta245

Kenarı yâkût ve zümrüdlüce ayına 1

Tepesi bir zümrüd ve 22 elmas 5 yâkûtlu sürmedân1

Minekârî 14 hurde elmaslı altun anberdân

Hurde yâkûtluca baş tarağı

Sayfa 3b

Zarfı 15 elmas 4 zümrüd ve 10 yâkût ve tahtası hurde elmaslı basma altun koyun saati(20 elmas 3 zümrüd ve 3 yâkût dokuz incülü altun zinciri vardır)

⁶⁰ Tılsım yapan. Parlatır, a.g.e., s . 1141.

⁶¹ Ok atanların parmaklarına geçirdikleri yüzük. Parlatır, a.g.e., s. 1874.

⁶² Tane, tahıl. Parlatır, a.g.e., s. 542.

Gülser Oğuz

Zarfi 10 hurde elmaslı basma altun koyun saati (8 hurde elmaslı altun zinciri vardır)

44 elmaslı 10 yâkûtlı sade ? koyun saati

Altun basma koyun saati (4 delikli zümrüd 8 sıra incü bağı vardır)

Çiftekârî zarflı altun koyun saati

Sade altun koyun saati (2 zümrüdü sim zinciri vardır.)

Altun koyun saati 3 (biri altun zincirlidir)

Sim dürbin 2,

Tepesi yâkût ve zümrüdüce billûr asa

Tepesi dokuz sagîr elmaslı kabzası ve dibi sim ? kablî asa,

Göbekleri incülüce tüy yelpaze

Beyaz atlas üzere zümrüd ve zigari pesend? İşleme ortasında olan ayınasının etrafı iki tahta zümrüd ve on iki la'1 ve sekiz vasatça elmas ve etrafı çenberi hurde zümrüd ve kehriba kabzasının iki çenberi ve tepesi dokuz yâkût ve sekiz elmaslı tüy yelpaze

Altın kabzalı tîrşe? Yelpaze

Sim kabzalı tîrşe yelpaze 2

Dört delikli zümrüdü edna incü dizi 105 dane

Kelime-i şahadet yazılı üç incü bir zümrüd nişaneli tespih

13 incü nişaneli altun şemseli kalembek tesbih

On altı zümrüd 31 incü nişaneli incülü şemseli kalembek tesbih (benzer şekilde 5 tane daha var)

Sayfa 4a

Gayet sagîr kelime-i şahadet yazılı altun 17

Zincirde altun 3 (birinde 25, birinde 29 ve birinde 49 adet)

Sagîr altun zincir parça 6,5

5 çift zümrüd ve elmaslı ve incülü paftalı incülü şeridli kadıfe 1

Zümrüd ve incülü şeridli canfes cübbe 1

Etrafı incü işleme al keremsûd kuşak 1

Hare üzere incü dallı semmûr kablî ?

Bez üzere işleme donluk 1

Gülser Oğuz

Telli dürriyye⁶³

Telli çiçekli ve sade ve düz keremsûd

Düz çubuklu kutni 13

Çıtarî alaca 6

Şam alacası 1

Fitilli bez1

Beyaz şam keremsudu 1

Şîr-i şeker ? donluk 1

Acem tomanı 1

Telli canfes 1

Sade canfes parça 1

Düz atlas donluk 2, parça 6

Rumi diba 4

Destar 9

Basma telli şal 1

Çiçekli donluk şal 2

Müsta‘mel arka şalı 2

Şal kuşak 3

Dülbend 29

Ham bürüncek 22

Alaca şal 1

Düz katife 1

Dülbend üzere tel çekme parça bir miktar

İşleme al keremsud kaplu semmûr kuyruğu kürk 1

Keremsud üzere tel ? kablü semmûr kürk 1

Seraser kaplu semmûr kürk 1

? çuka kaplu semmûr kürkü 1

⁶³ Parlak, ışıldayan. Parlatır, a.g.e., s. 371.

Sayfa 4b

Kabsuz semmûr kürkü 1

Semmûr kuyruğu kürk 2

Al çiçekli keremsud kablu beyaz tilki nafesi kürk 1

Gözü? İşleme şala kablu vaşak kürkü 1

Şala kablu vaşak kürkü 1

Şala kablu ? kürk 1

Çubuklu şala kablu beyaz tilki kürkü 1

Al canfes kablu keremsud doğrama semmûr kürkü 1

Şala kablu ? cübbe kürkü

Sagîr cübbe –i sebir⁶⁴ kürk

Sarı işleme şala kablu kakım kürk

Kakım kürk semmûr ve sincab

Semmûr ve sincab ve ? ve sırd ve ? parça bir mikdar

Müstenevia müsta‘mel kaftan 93

Müstenevia müsta‘mel entari 19

Müsta‘mel şalvar 11

Şeridli ve sade bürüncek ve bez ve dülbend gömlek 26

Beyaz bez gömlek 20

İşleme uçkur 87

Mütenevia baş yemenisi 126

Müsta‘mel ? baş yemenisi 16

İşleme ve sade yemeni ve yağlık 642

Müsta‘mel tarpuş 4

Müsta‘mel sof ve çuka ferace 15

Müsta‘mel kadıfe cübbe 3

Mütenevia müsta‘mel dizlik 26

⁶⁴ Biçim görünüş. Parlatır, a.g.e., s. 1470.

Gülser Oğuz

Mütenevia müsta‘mel kürkdaş 19

Elvan çuka parça 7

Müsta‘mel gecelik kavuk 2

Müsta‘mel kutni kaftan 2

Mütenevia müsta‘mel entari 7

Müsta‘mel çuka dolama 1

Mütenevia müsta‘mel kaput 6

Mütenevia müsta‘mel içlik 7

Havlu hamam esvabı takım 3

Sayfa 5b

Beyaz fes (7 aded)

Sonuç

İncelenen defter Fatma Sultan'ın giysilerinin şalvar, entari, kürk, kaftan, çeşitli başlıklar, takılar gibi unsurlardan oluştuğunu tespit ederek alana katkı sağlamıştır. Sayısı yüzü aşan aynı giysinin varlığının da işaret ettiği gibi Fatma Sultan zengin bir gardıroba sahiptir. Diğer yandan Fatma Sultan'ın süsünü ve ihtişamını mücevher ve mücevher kaplı eşyalarla sergilediği açıktır.

Bu verilerden, sarayının bahçesinde bir bahar günü laleleri temâşâ ederken güneşten korunmak için mücevherlerle müzeyyen şemsiyesinin altında Fatma Sultan'ı hayal etmek mümkündür. Diğer elinde incili tespihi ya da mücevherlerle müzeyyen asasını almış da olabilir. Belki tercihi mücevherlerle süslü yelpazesinden yanaydı. Fırsat bulur da daha yakından baksanız donunun üstüne giydiği atlastan yapılmış entarisini görebilirsiniz. Yine yakası ve kolları mücevherlerle süslü kaftanı muhtemelen üstündedir. Belki de sof kaplı semmûr kürkü de almıştır yanına. Ama mutlaka belinde mücevherlerle müzeyyen altın kemeri, boğazında gerdanlığı, kulaklarında belki elmas, belki yakut küpeleri, bileklerinde yine altın bilezikleri ve parmaklarında yüzükleri vardı. Başındaki başlık elmas iğnelerle süslüydü. Muhtemel ki dönemin en değerli kokusunu mücevherlerle süslü kutusundan çıkarıp sıkıyordu az evvel. Kim bilir belki mücevherlerinin ışıltısından, belki Fatma Sultan'ın büyülü kokusundan ya da baharın renklerinden mest olmanız bile mümkündür.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

BOA TS.MA.d., gömlek no 2211

Kitap ve Makaleler

AKYILDIZ, Ali, 1998, Mümin ve Müsrif Bir Padişah Kızı Refia Sultan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

ALTINAY, Ahmet Refik, 1981, “Fatma Sultan”, Tarih ve Edebiyat Mecmuası, S. 12.

ARGIT, Betül İ., 2016, “Osmanlı İstanbul’unda Giyim Kuşam”, Antik Çağlardan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, Ed. Coşkun Yılmaz, ss. 230-264.

ARGIT, Betül İ., 2014, Rabia Gülnuş Emetullah Sultan 1640-1715, Kitap Yayınevi, İstanbul.

ARTAN, Tülay, 1999, “18. Yüzyıl Başlarında Yönetici Elitin Saltanatın Meşruiyet Arayışına Katılımı”, Toplum ve Bilim, No 83, ss. 292-322.

AYVERDİ, İlhan, 2010, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Yayınları, İstanbul.

BAĞBARS, Sebahat, 2005, “Padişah Kaftanları Neden Bu Kadar İhtişamlı?”, Popüler Tarih, Sa. 64, ss. 54-63.

BELİRGİN, Emine, 2001, “Topkapı Sarayı Müzesinden Osmanlılarda Altın Eşya Tutkusu”, P Dergisi, Sa. 20, Kış, 148-169.

BOZKURT, Nebi, 2002, “Kıyafet”, İslam Ansiklopedisi, C. 25, ss. 508-510.

COVEL, John, 2011, Bir Papazın Osmanlı Günlüğü, Çev. Nurten Özmelek, Dergah Yayınları, İstanbul.

DAVİS, Fanny, 2009, Osmanlı Hanımı, Çev. Bahar Tırnakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

ER D. H. – SİPAHİOĞLU, O., 2014, “Kostüm Kitaplarında Osmanlı Giysileri Üzerine Bir Değerlendirme”, GSF Sanat Dergisi, Sa. 24, ss. 123-144.

GEZER, Yalçın, 2015 “Yazma Eserler Işığında Patrona İsyanı Hakkında Bir Değerlendirme”, Osmanlı İstanbul’u, C. III, Ed. Feridun Emecen- Ali Akyıldız, İstanbul, ss. 331-352.

GÖRÜNÜR, Lale- Ögel, Semra, 2006, “Osmanlı Kaftanları ile Entarilerinin Farkları ve Kullanışları”, itü dergisi/b Sosyal Bilimler, C. 3, Sa. 1, ss. 59-68.

GÜRTUNA, Sevgi, 1999, Osmanlı Kadın Giysisi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

HİMAM, F. Dilek, 2013, “16. Yüzyıl Giysi Tarihi Yazımı Üzerine: Giysilerde Doğu-Batı Etkileşimi, Egzotizm ve Güç”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sa. 29, ss. 91-116.

İNALCIK, Halil, 2008, Türkiye’de Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

İREPOĞLU, Gül, 2000, “Bir İmparatorluğun Görkemi Osmanlı Mücevherleri”, P Dergisi, Sa. 17, Bahar, ss. 100-111.

İREPOĞLU, Gül, 1996, “Osmanlı Sarayında Mücevher”, Sanatsa Mozaik, Sa 14, Yıl 2, ss. 22-32.

KARACA, Filiz, 2002, “Kürk”, İslam Ansiklopedisi, C. 26, ss. 568-570.

KARAHASANOĞLU, Selim, 2010, “Osmanlı İmparatorluğu’nda 1730 İsyanına Dair Yeni Bulgular: İsyanın Organizatörlerinden Ayasofya Vâizi İspirîzâde Ahmed Efendi Ve Terekesi”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, vol.24, ss. 97-128.

KARAHASANOĞLU, Selim, 2011, “Osmanlı Uygulamasında Müsadere: Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’ya Ait Muhallefat Zabtı Örneği”, I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu, C. 7, Nevşehir, ss.179-205.

KARAHASANOĞLU, Selim, 2010, “İstanbul’un Lale Devri mi? Tarih ve Tarih Yazımı”, Tarih İçinde İstanbul Uluslararası Sempozyumu, Türkiye, 14-17 Aralık, ss. 427-463.

KOCA, Emine. - Koç, Fatma. (2014). “Kıyafetnameler ve Ralamb’ın Kıyafet Albümündeki 17. Yüzyıl Osmanlı Toplumunu Giysi Özelliklerinin İncelenmesi”, Turkish Studies, Vol, 9/11, Ankara, ss. 371-394.

KOÇ, Fatma, 2009, “18. Yüzyıl Minyatür Sanatında Osmanlı Kadın Modası’, Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, Sa. 7/K1ş, Konya, ss. 82-98.

KOÇU, R. Ekrem, 1967, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Sümerbank Yayınevi, Ankara.

KÜPELİ, Özer, 2016, “IV. Murat’ın Torunu Fatma Hanım Sultan’ın Muhallefatı”, Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sa. II, Ankara, ss.163-171.

Lady Montagu, 2008, Şark Mektupları, Antik Şark Klasikleri Dizisi, İstanbul.

NİCOLAY, Nicolas de, 2014, Muhteşem Süleyman’ın İmparatorluğu’nda, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Gülser Oğuz

OĞUZ, Gülser, 2016, “Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’nın Gündelik Hayattaki İlgi Alanlarıyla İlgili İpuçları”, Muşkara’dan Nevşehir’e 290. Yıl II. Uluslar arası Nevşehir Kültür ve Tarih Sempozyumu, Nevşehir, ss. 581-590.

OS, N. (2002). “Yenileşme Döneminde Gündelik Hayattan Çizgiler Milli Kıyafet: Müslüman Osmanlı Kadını ve Kıyafetinin Milliyeti”, Türkler Ansiklopedisi, C.14, ss.133-145.

OSMANOĞLU, Ayşe, 2008, Babam Sultan Abdülhamid, Timaş Yayınları, İstanbul.

PARLATIR, İsmail, 2006, Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Yargı Yayınevi, Ankara.

SAĞIR, Yusuf, 2016, “Vâlide Turhan Sultan’ın Muhallefâtı”, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Sa 20, Bahar, ss. 265-328.

SEVİN, Nurettin, 1990, Onüç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Şair Leyla Saz Hanım, 2010, Anılar 19. Yüzyıl Saray Haremi, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.

ŞİMŞEK, Eyyub, 2013, “18. Yüzyılın Başında Trabzon’da Giyim (1700-1725)”, Mavi Atlas GŞÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Güz, Sa. 1, ss. 51-66.

TEKİN, Zeki, 2002, “Osmanlılarda Kürk Kullanımı”, Türkler Ansiklopedisi, C. X, ss. 644-649.

TEZ, Zeki, 2009, Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi, Doruk Yayınları, İstanbul.

TEZCAN, Hülya, 1995, “Ferace”, İslam Ansiklopedisi, C. 12, ss. 349-350.

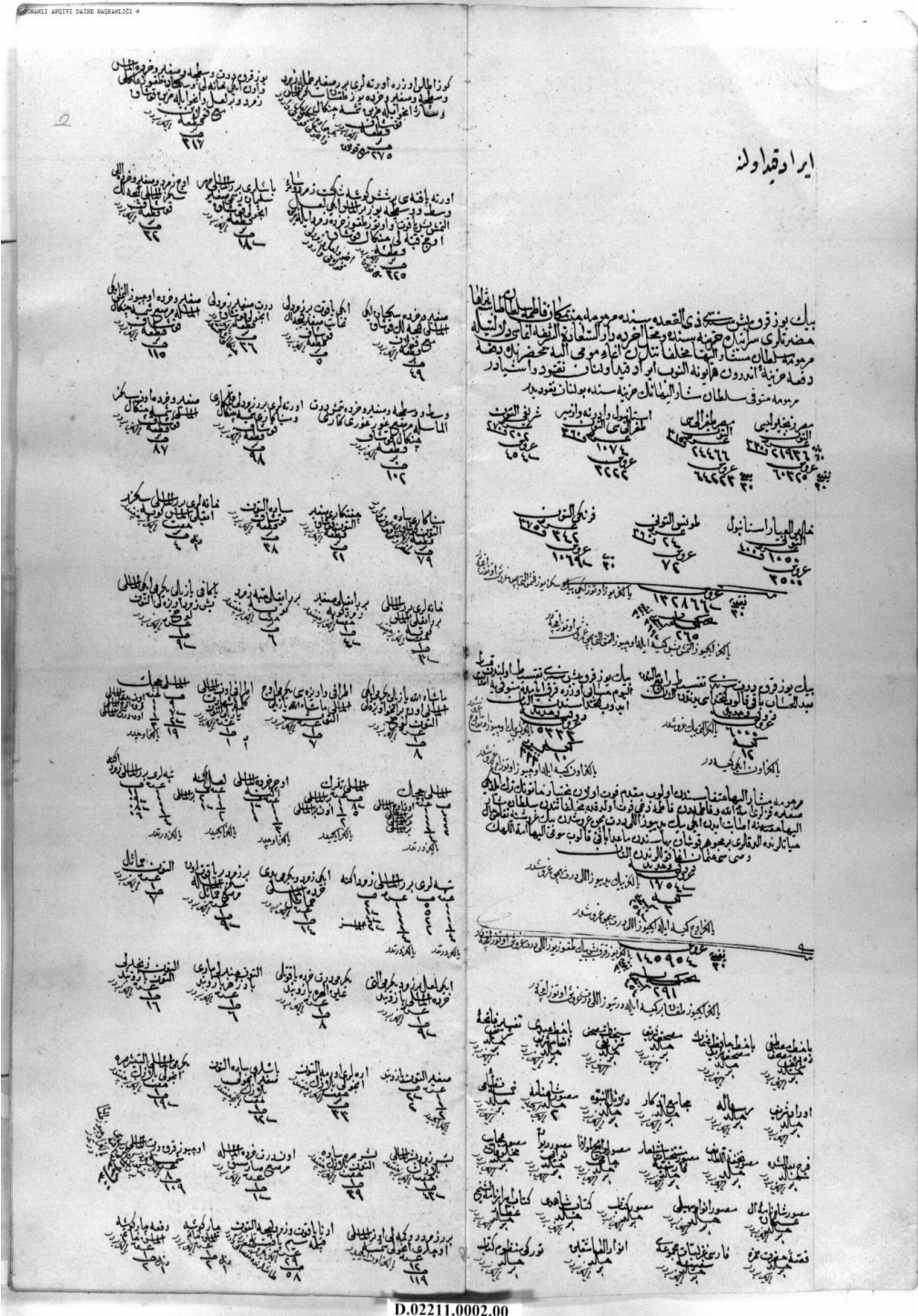
TEZCAN, Mahmut, 1983, “Giyim Olgusuna Sosyo Kültürel Bakış ve Türklerde Giyim”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Sa. 1, C. 16, ss. 255-275.

TEZCAN, Hülya, “Osmanlı Dokumacılığı”, www.tarihtarih.com.

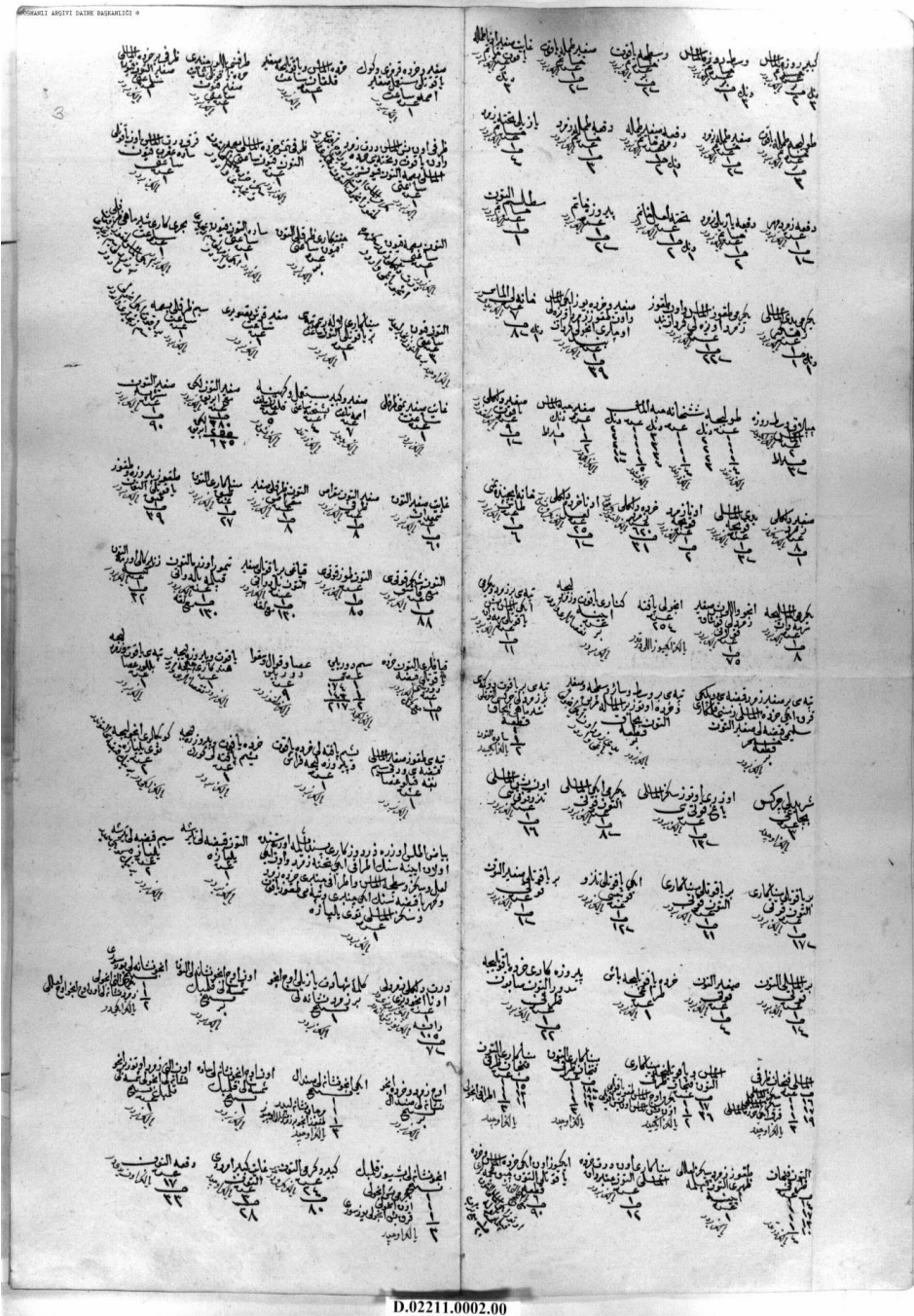
ULUÇAY, M. Çağatay, 1985, Padişahların Kadınları ve Kızları, TTK, Ankara.

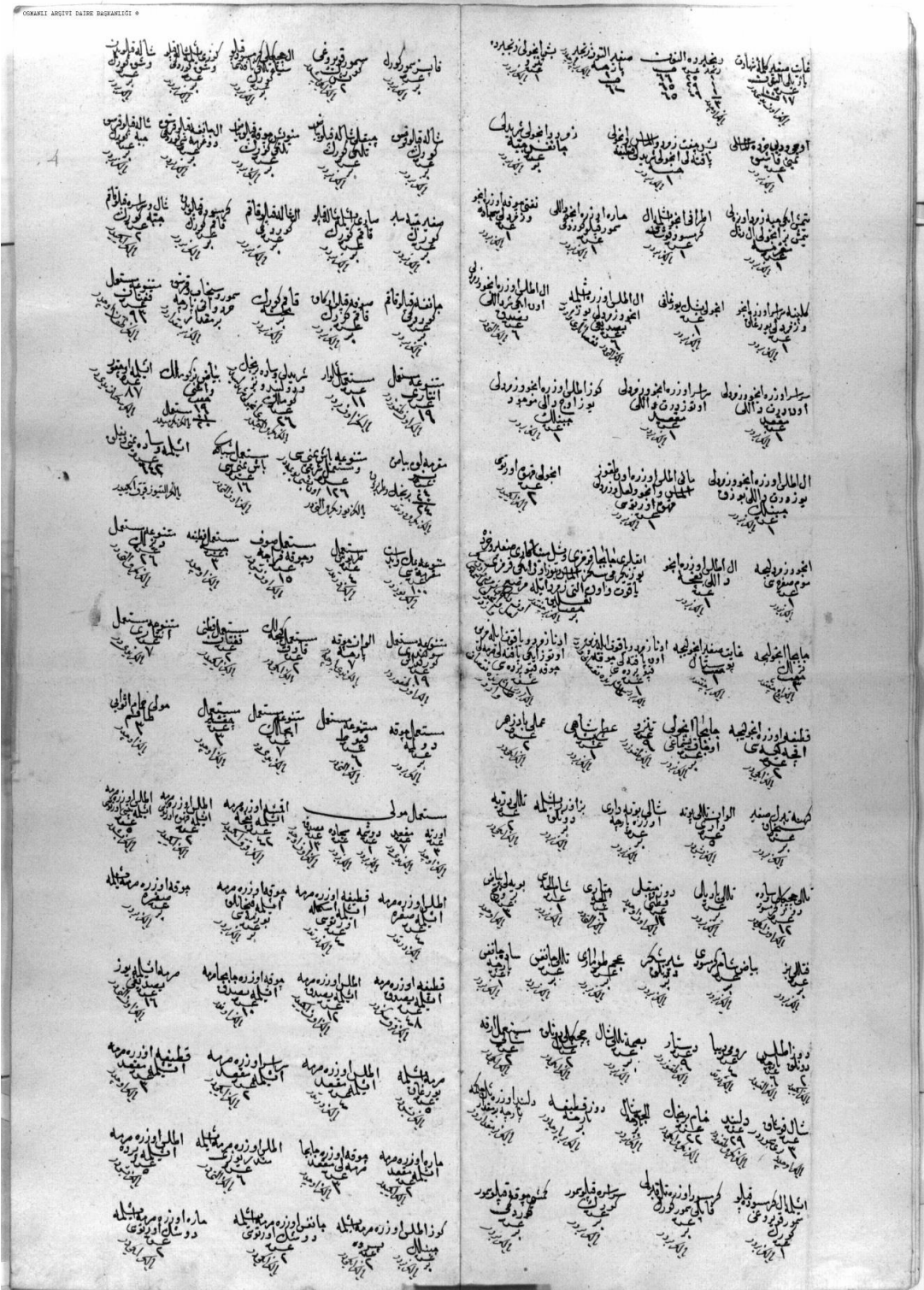
ÜLGEN, Aygün, 1999, “Osmanlı Kuyumculuğu”, Osmanlı, C.11, ss.235-250.

Ekler

D.02211.0002.00

D.02211.0002.00

